تەمەنێک گۆرانی، ئاواز، مۆسیقاو خۆشخوانی و
چەپکێک سەرنج و تێبینی

کەریم شارەزا

تەمەنێک گۆرانی، ئاواز، مۆسیقاو خۆشخوانی، ناونیشانی بەشی یەکەمی ژیاننامەو بیرەوەرییە هونەرییەکانی مامۆستای هونەرمەند [ئەندریۆس ئیسرائیل خەمۆ]ی ناسراو بە (باکووری)یە و دەکەوێتە کتێبێکی ٣٤٩ لاپەڕەیی قەبارە گەورە و لە دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی (ئاراس) لە شاری هەولێری پایتەختی کوردستان لە ساڵی ٢٠٠٦دا دەرچووە.

کتێبەکە بریتییە لە پێشەکییەکی پوخت و شازدە بەشی خۆش و بەتامو چێژی ژیاننامە و بیرەوەرییە هونەری و کۆمەڵایەتییەکانی و بە زمانێکی سووک و سادەی کوردی تۆمار کراون و ئەمەش یەکێکە لە تایبەتمەندییەکانی شێوەی نووسینی ئەم نووسەرە کە خۆی زۆر لە شێوازی هونەری ڕۆماننووسی نزیک دەکاتەوە.

نووسەر بابەتەکانی بە وێنەی هەمەجۆری چالاکییەکانی خۆی و هاوەڵانی ڕازاندۆتەوە و بوونەتە بەڵگەی باوەڕپێکراوی گێڕانەوەی ڕووداوەکانی ژیانی هونەری و کۆمەڵایەتی و لە ڕووی شێوازی نووسینەکانیشییەوە، بە زمانێکی ساف و بێ گرێ نهێنییەکانی ژیانی تایبەتی خۆی دەربڕیوە و چۆنی بەسەرهاتووە، ئاوای خستۆتە ڕوو، کەم کەس وا بە وردی و ڕاستگۆیانە نهێنییەکانی ژیانی تایبەتی خۆی دەردەبڕێ.

زۆربەی بیرەوەرییەکانی لەو ڕووداو و بەسەرهاتانەی وەرگرتوون کە ڕۆژ بەڕۆژ لە ڕۆژ ژمێرەکانی گیرفانی ساڵانە تۆماری دەکردن و بەشێکی زۆریشی بۆ بیرەوەرییەکانی ژیانی منداڵی لە قوتابخانەی سەرەتایی و ناوەندیی کۆیە تەرخان کردووە و هەندێ جاریش ڕووداوەکانی ژیانی لە گوندی گۆمەسپان کە باوکی لەوێ پۆلیس بووە یان لە عەنکاوە و هاوینەهەواری پیرمام بەجوانی دەنووسێ و پێشکێش بە خوێنەرانی کتێبەکەی دەکات و لایەکی تەواویشی لە بیرەوەرییەکانی بۆ ژیانی لە کەرکووک و کۆمپانیای نەوتی عێراق (I. P. C) کردۆتەوە، ئنجا بیرەوەرییەکانی لە ساڵانی خوێندنی لە کۆلێژی (دار المعلمين العالية) واتە [خانەی باڵای مامۆستایان] بە جوانترین شێوە خستۆتە ڕوو و چالاکییە هونەرییەکانیشی لە ئێستگەی ڕادیۆی عێراق- بەشی کوردی لەبیرنەکردووە کە بەشێکی تەواوی لە ژیانی هونەری و داهێنانی لە بواری ئاواز و گۆرانی گرتۆتەوە.

باکووری نووسەرێکی خامە

ڕەنگینە بە هەردوو زمانی کوردی و عــەرەبی، چەندە هونەرمــەندە ئەوەندەش نووسەرێکی لێهاتووی ســەرنج تیــژ و هوشــیــارە. لە وەســفکردنی دیمەنە جــوانەکــانی نیشــتــمانەکەی زۆر بە توانایە، بەتایبەتی لە وەسفکردنی سروشتی کــوردســتــان، هەروەک لە وەسفی دیمەنە جــوان و دڵڕفــێنەکــانی گەشتەکەی بۆ (کانی ماسی)، زۆر بەوردی و بەجۆرێکی سەرنجڕاکێش وەسفی دیمەکانی سەر ڕێگای ئەو گەشتەی وەک هاوینەهەوارەکانی وەک سوارەتووکە و سەرسەنگ و ئامێدی و تاکو گەیشتنی بە کانی مــاسی کــردووە. بەکــورتی گــەر مامۆستا باکووری ڕۆماننووس بوایە ئەم وسف و بیرەوەرییانەی دەکردە هەوێنی نووسینی باشترین ڕۆمانی سەرکەوتوو.

مامۆستا باکووری هونەرمەندێکی داهێنەرە، هەر مۆسیــقــازان و مۆسیقاژەنێکی ئاسایی نییە، بەڵکو لە هەمان کاتیشدا ئاوازدانەرێکی سەرکەوتوو و گورانیبێژیکی دەنگ زوڵاڵیــشــە و ئاوازی بۆ گــەلێک هۆنراوەی شــاعــیــران و ســروودی نیشتمانی داناوە و سەرکەوتنێکی باشی وەدەست هێناوە.

بەهرەی هونەریی ئەم هونەرمــەندە هەر لە بواری ئاواز و مــۆســیــقــا و گــۆرانی نەگــەشــاوەتەوە، بەڵکو پەڕیوەتەوە بۆ هونەری شــــانۆ و ئەکتەرێکی لێهاتووی شانۆگەریی درامی بووە و چالاکییەکی زۆری لەو بوارەوە لە کەرکوک و شاری کۆیەدا نوانــدووە و تــوانــای دەرهــێــنــانی شانۆگەریشی بووە.

مامۆستا باکووری خۆشەویستی خۆی بۆ کچێکی دڵداری ئازیزی (ئەمیرە) ناو بەجوانترین شێوە دەربڕیوە و نهـێـنی ئەو خۆشەویستییەی بۆ مامۆستا (مەجید ئاسنگەر) درکاندووە تاکو سۆزی ئەو عەشقەی بۆ ئەمیرە بکات بە هۆنراوەیەکی ناسک و لە ئەنجامدا وەک باکووری دەڵێ مامۆستا مەجید ئەم بابەتەی کردە سەرچاوەی ئیلهامی هۆنراوەیەکی پڕ سۆزی بەناوی (ئەمیرەکەم) کە سەرەتاکەی بەم جۆرە دەست پێدەکات:

ئەمیرەکەم، دڵگیرەکەم بەهارت لێ شەرمەزارە

کاتێک کە لەبارەی ئەم هۆنراوەوە لە مامۆستا مەجیدم پرسی لە وەڵامدا گوتی: ڕاستە باکووری ئەم بابەتەی بۆ باس کردم و کاری تێکردم، بەڵام من ناوی (ئەمیرەکەم) کردە ڕەمزی (کوردستان) و بەو سۆز و خرۆشەوە شیعرەکەم هۆنییەوە.

باکووری بەرامبەر بە ئافرەت گەلێک هەست ناسک بووە و هەر ئافرەتێکی جوانی دیبێ، بەتایبەتی کیژۆڵەی ناسک و نازدار، هەڵوەستەیەکی کردووە و تێی ڕاماوە، بۆ نموونە: لە گوندی (تۆپزاوا)ی نزیک شاری کۆیە و لەسەریانێکدا چاوی بە کیژۆڵەیەکی دە دوازدە ساڵی قژ زەردی چاوشین کەوتووە، شوانی بەرخۆڵان بووە و لێی پرسیوە ناوت چییە؟ ئەویش بەشەرمەوە گوتوویەتی: «زێڕین» جا مۆسیقازانی ئەدیبمان هۆنراوەیەکی سووک و سادەی لە وەسفیدا داناوە و سوودی لە شیعری فۆلکلۆری وەرگرتووە و بە ئاوازێکی خۆش گوتوویەتی و لە ئێستگەی ڕادیۆش تۆماری کردووە کە سەرەتای بەم جۆرەیە:

هەی زێڕینێ زێڕینێ
کۆیە خۆشە بابچینێ

باکووری شیعری گەلێک لە شاعیرانی کوردی کردووە بە گۆرانی یان سروود و ئاوازی خۆشی بۆ داناون، لەوانە شەش هۆنراوەی منی کردووە بە گۆرانی و سروود و چەند هۆنراوەیەکی غەزەلی ئەمین ئاغای حەویزی ناودار بە (ئەختەر) و حەوت هۆنراوەی پڕ سۆزی مامۆستا مەجید ئاسنگەر و چەند هۆنراوەیەکی کاک (جەلال جۆبار)یشی کردووە بە گۆرانی ڕەسەنی پڕ سۆز و خرۆش.

هەرچەندە ئەم کتێبەی مامۆستا باکووری بەشێوەیەکی گشتی لە ڕووی نووسینی و گێڕانەوەی ڕووداوەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و هونەریی خۆیەوە سەرکەوتووە، بەڵام چونکە لەگەڵ من وەک یەکێک لە برادەوە هاوپۆلەکان و هاوتەمەنەکانی، کە پۆلی (پێنجەم و شەشەمی) سەرەتایی و (یەکەم و دووەم و سێیەمی) ناوەندیمان لە کۆیە بە یەکەوە خوێندووە و ئاگاداری ڕووداوەکانی ئەو ساڵانەی خوێندن بووین و منیش لە تۆماری بیرەوەرییەکانی گەشتی ژیانمدا تۆمارم کردوون، بۆیە هەست دەکەم لە هەندێ جێ تێکەڵی و ناتەواوی دروست بوون وەک لەم هەواڵ و ڕووداوانەی خوارەوەدا بەدی دەکرێن:

(١) مامۆستا باکووری لە لاپەڕە (٤٣)ی کتێبەکەیدا نووسیویەتی: «کە لە پۆلی سێیەمی سەرەتایی

بووم ئەم قوتابییانەی لەگەڵمدا بوون، ناوی هەندێکیانم لە بیرە لەوانەی (بابە شێخ عیزوڵڵا) بوو، سەروچاوی سپی و سوورە بوو و چاوی کزبوو.» لە ڕاستیدا وەک ئاگادارم ئەو کەسە (بابە شێخ عیزوڵڵا) نەبووە، چونکە لەلایەک تەمەنی چوار ساڵێک لە باکووری کەمتر بووە و وەک ئاگادارم لە پایزی ١٩٣٩دا لە پۆلی یەکەمی سەرەتایی لە قوتابخانەی دووەمی کۆیە قەیدکراوە، ئەوساکە باکووری پۆلی چوارەم بووە و بەپێی وەسفی سپی و سووری و چاوکزی ئەو قوتابییەش دڵنیام ئەو کەسە (بابە شێخ کاکە) بووە کە کوڕی (کاکە شێخ ساڵح) بوو و ئێستا هەردووکیان کۆچی دواییان کردووە.

(٢) لەلاپەڕە (٥٢)دا نووسەر باسی (ڕەجەب عەبدوڵڵا)ی هاوپۆل و دۆستی خۆشەویستی دەکات و هەندێ هەڵەی تێدا کردووە، بەڵام خۆشبەختانە هەندێک لە ڕوونکردنەوەیەکیدا کە لە ژمارە (٢٢٢٤)ی ڕۆژی ٢٠٠٦/٨/٣ی ڕۆژنامەی (خەبات)دا بڵاوی کردەوە و بەچاکی ڕوونی کردۆتەوە کە ڕەجەب کوڕی (عەبدوڵڵا)یە و سەید ئامینەی دایکی مێردی بەکابرایەکی کۆیی کردۆتەوە» بەڵام نەینووسیوە ئەوکەسە کێ بوو؟ من وەک لە نزیکەوە ئاگادارم بە دڵنیاییەوە ئەم زانیارییانەی خوارەوەی دەخەمە پاڵ: (سەید ئامینە) مێردی بە (حاجی ئەمین چەکمەڕەق) کردۆتەوە کە پیاوێکی ناسراوی کۆیە بووە، کوڕێکی ناو (مەغدید) و کچێکی ناو (جەمیلە)ی لێ بووە. مەغدید زوو مردووە، بەڵام جەمیلەخان گەورە بووە و بووەتە هاوسەری وەستا مستەفای ناڵبەند کە پیاوێکی ڕۆح سووک و ناسراوی کۆیە بوو.

(٣) لە لاپەڕە (٧٤)دا باسی مامۆستا (دنحا یەڵدا)ی شەقلاوەیی مامۆستای دەکات کە لەساڵی ١٩٤٠- ١٩٤١دا وانەی عەرەبی پێدەگوتین و منیش لەهەمان پۆل بووم و دەڵێ: «ئەم مامۆستایە کوڕێک و کچێکی لە (کاترین)ی کچی خواجە ئەبرەها بوو، کوڕەکە (نەبیل)ی ناوناو، کیژەکەش (باسمە)، کەچی لە ڕاستیدا بەپێی تەمەنیان کچێک و دوو کوڕی بوون کە ئەمانەن:

١- باسمە کچە نۆبەرەکەیەتی.

٢- نەبیل کە ئێستا دکتۆری پسپۆڕی تیشکە .

٣- نزار کە مامۆستایە و هەرسێکیان لە ژیاندا ماون.

(٤) لەلاپەڕە (٨٨)دا ناوی ئەو قوتابییانەی نووسیوە کە لە ساڵی خوێندنی ١٩٤٠- ١٩٤١دا لە پۆلی پێنجەمی سەرەتایی قوتابخانەی دووەمی کۆیە لەگەڵی دابوون و من یەکێکم لەو قوتابییانەی هاوپۆلی، کەچی هەمان ئەو لیستەی ناوی ئەوقوتابییانەی لەلاپەڕە (٧٦)یشدا دووبارە کردۆتەوە، بەڵام ئەمجارەیان ناوەکانی پاش و پێش خستووە و لە زنجیرەی ژمارە (١٠)دا نووسیویە (عەبدە حاجی کەریم) کەچی ڕاستییەکەی (عەبدەی سۆفی کەریم) بووە نەک (حاجی کەریم)، چونکە حەجی نەکردووە و هەموو کەس هەر پێیان گوتووە (عەبدەی سۆفی کەریم) کە کەسێکی قسەخۆی و نوکتە گۆ بووە و ئێستا لە ژیاندا نەماوە.

(٥) مامۆستا باکووری لە ساڵانی خوێندنی (١٩٤١- ١٩٤٢) و (١٩٤٢- ١٩٤٣)دا قوتابی پۆلی شەشەمی سەرەتایی بووە لە قوتابخانەی یەکەمی کۆیە، واتە ساڵێک دەرنەچووە.

لە هەر ساڵەی خوێندنی دەستەیەک قوتابی لەگەڵدا بووە، کەچی ئەم قوتابییانی هەردوو ساڵەکە بەیەکەوە ناو دەهێنێ هەروەک لە لاپەڕە (٩٨)دا کردوویەتی. دەبوایە لە قوتابییانی ساڵی خوێندنی ١٩٤١- ١٩٤٢ تەنیا ناوی ئەو قوتابییانە بێنێ کە ئەو ساڵە لە گەڵیاندا خوێندوویەتی لە کۆتایی ساڵ دەرچوون بۆ پۆلی یەکەمی ناوەندی وەک [عەبدولخالق فەتتاح و مەجید عومەر و واحید ڕەزا و ئەمجەد شێخ نوورەدین] و مەریێن ئەبرەها و حیسامەدین تەیب دەرنەچوون.

لە ساڵی خوێندنی ١٩٤٢- ١٩٤٣دا کە دووەم ساڵی بووە ناوی ئەو قوتابیانە بێنێ کە لەگەڵی بوون، یان گەیشتوونەتە ئەو لە خوێندندا، وەک (جەمال کەریم، کەریم مستەفا شارەزا، کەمال کەریم، واحید نەشئەت، تاهیر ئیسماعیل، واحید حەمەد، سەعیدی مەلا ئەحمەد، فاتیح ڕەسووڵ و کاکە فەرەنسی (جەرجیس فەرەنسی) نەک (دنحا فەرەنسی) برای کە لەو بچووکتر بوو و لە خوێندندا لە دوای ئەوبووە.

(٦) لە لاپەڕە (١٠١)دا نووسەر دەڵێ (ئێستگەی شەرق ئەلئەدنا) لەساڵی ١٩٤٢دا لە دوورگەی قیبرس بووە. کەچی ئەو ئێستگەیە لە ساڵانی جەنگی دووەمی جیهانی (١٩٣٩- ١٩٤٥) تاکو برانەوەی

جەنگ لەشاری (یافا)ی فەلەستین بووەو مامۆستا (گۆران)ی شاعیر و (ڕەفیق چالاک) و چەند کارمەندێکی دیکەی کورد لە بەشە کوردییەکەیدا کاریان کردووە. کاتێک کاک (دڵزار)ی شاعیر سەرباز بووە لە فەلەستین لە ساڵی ١٩٤٥دا سەردانی (گۆران)ی کردووە و چووەتە ئێستگەکە لە شاری یافا و شیعری تێدا خوێندۆتەوە، بەڵام دوای بڕانەوەی جەنگ ئەو ئێستگەیە گواسترایەوە بۆ دوورگەی قیبرس.

(٧) مامۆستا باکووری لە لاپەڕە (١١٢)ی کتێبەیدا دەڵێ لە پۆلی یەکەمی ناوەندیی کۆیە کە ساڵی خوێندنی ١٩٤٣- ١٩٤٤ بووە، دوو مامۆستامان بۆ هاتن لە هەولێر یەکێکیان مامۆستا جەلال شەریف بوو، ئەوی دیکەیان مامۆستا مستەفا شێخ نیعمەتوڵڵا بوو، مامۆستا عەلی موزەفەریش لەبەر بێ مۆستایی هات دەرسی ئینگلیزی پێدەگوتین و بەڕێوەبەرمان مامۆستا (شەوکەت محەمەد) بوو!!

ڕاستە لەساڵی خوێندنی ١٩٤٣-١٩٤٤دا مامۆستا عەلی موزەفەر لە قوتابخانەی سەرەتایی یەکەمی کۆیەوە تەنسیب کرابوو دەرسی ئینگلیزی پێدەگوتین. بەڵام مامۆستا جەلال شەریف جارێ لە (دار المعلمین العالیة) دەرنەچوو بوو و نەبوو بووە مامۆستاو نەهاتبووە کۆیە، بەڵام بۆ ساڵی دوایی واتە کەبووینە پۆلی دووەمی ناوەندی لە ساڵی خوێندنی ١٩٤٤- ١٩٤٥دا مامۆستا جەلال شەریف بۆ یەکەم جار کرا بە مامۆستاو ناردرا بۆ کۆیە و دەرسی ئینگلیزی و کۆمەڵایەتی پێدەگوتین و مامۆستا عەلی موزەفەریش ناردراوە قوتابخانە سەرەتاییەکەی خۆی. بۆ ناوی ڕاستەقینەی بەڕێوەبەری قوتابخانەکەشمان ئەو بەڕێوەبەرە ناوی تەواوی (شەکەوت عەبدوڕەحمان) بوو هەروەکو خۆی دوای چەند لاپەڕەیەک بەڕاستی لەلاپەڕەی (١٤٤)دا نووسیویەتی.

(٨) مامۆستا باکووری لە هەمان لاپەڕەی (١٤٤)ی کتێبەکەیدا نووسیویەتی دەزگای ڕۆشنبیریی لە بەغدا کە مەبەستی لە دەزگای (ڕۆشنبیریی و بڵاوکردنەوەی کوردییە) لە حەفتاکان گۆڤاری (کاروان) و (ڕەنگین)ی دەردەچوواند.]

کەچی لە ڕاستیدا ئەو دەزگایە گۆڤاری (بەیان) نەک (کاروان) لە تشرینی دووەمی ١٩٦٩ و ڕۆژنامەی (هاوکاری) لە ٩ی کانوونی دووەمی ١٩٧٠دا و گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ)شی لە تشرینی دووەمی ١٩٧٣دا دەرچوواند، بەڵام گۆڤاری (کاروان) لە مانگی تشرینی یەکەمی ١٩٨٢دا یەکەم ژمارەی لەلایەن ئەمینداریێتی گشتی ڕۆشنبیریی و لاوان لە هەولێر دەرچوو. دوای ڕاپەڕین و دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستان تاکو ئێستاکە لەلایەن وەزارەتی ڕۆشنبیرییەوە بە ڕێکوپێکی دەردەچێ و بۆ ساڵی ١٩٨٧یش گۆڤاری «ڕەنگین» لە لایەن دەزگای ڕۆشنبیریی و بڵاوکردنەوەی کوردی لە بەغدا دەرچوو. نەک لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا.

(٩) مامۆستا باکووری لە لاپەڕە (١٥٠)دا چەند جارێک دەڵێ لە مەسیف سەڵاحەددین، لەسەر گردێک (بلاط الملکي) دروست کرابوو، کە مەبەستی لە کۆشکی تایبەتی مەلیکە بۆ ئەوەی هەر جارێک بۆ گەشتوگوزار لەو کۆشکە شاهانەیە دابەزن. لێرەدا لەسەر ناوی (بلاط الملکي) لە ڕووی زمانی عەرەبییەوە دەوەستین و دەبێ بگوترێ (البلاط الملکي) و بۆ چەمک و ماناکەشی بەوجۆرە کۆشکانەی مەلیک لە دەرەوەی پایتەخت ناگوترێ (بلاط)، بەڵکو تەنیا بەو دەربارە ڕەسمییە دەگوترێ کە مەلیک لە کاتی دەوامدا حوکمی وڵاتی تێدا دەگێڕێ و تەنیا لە بەغدا یەک دەرباری مەلیک واتە (بلاط) هەبوو، دەنا بە قەسرەکانی دیکەی وەک (قصر الزهور) و (قصر الرحاب) نەدەگوترا (بلاط).

خوێنەری بەڕێز ئەم سەرنج و تێبینییانەم هەر بۆ ڕوونکردنەوە و زیادەی زانیاری بوون و بەهیچ جۆرێک لە نرخی بەرهەمە خۆش و دڵگیرەکەی مامۆستا باکووری کەم ناکەنەوە و ڕێزم بۆ هونەرمەندی هاوتەمەن و هاوڕێی خۆشەویستم.